

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

1994/1–2

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST

Kiadó – Publisher

A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
Budapest
és

**a METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**
Toronto, Canada

A kötet a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg

FŐSZERKESZTŐ – GENERAL EDITOR
SZÁNTÓ KONRÁD

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG – BOARD OF EDITORS

*HUNGARY: Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gábor, Érszegi Géza,
Mészáros István, Rosdy Pál, Sill Ferenc, Szabó Ferenc, Szántó Konrád,
Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;
AUSTRIA: Galambos Ferenc; CANADA: Bonkáló Ervin, Horváth Tibor,
Kostya Sándor, Vlossák Rudolf; GERMANY: Adriányi Gábor, Bogyay Tamás;
ITALY: Kiss Ulrich, Lukács László, Somorjai Ádám, Szilas László;
USA: Gabriel L. Asztrik*

Felelős szerkesztő – Responsible Editor
ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Managing Publisher
VÁRSZEGI ASZTRIK

METEM 1994.
ISSN 0865–5277

TARTALOM – CONTENTS

TANULMÁNYOK – ESSAYS

VÁRSZEGI Asztrik	Előszó	5
	Foreword	5
CSAPODI Csaba	A magyar katolikus történészek egykori munkaközössége és a „Regnum” egyháztörténeti évkönyv	7
	<i>The former Society of the Hungarian Catholic Historians and the Church Historical Almanach "Regnum"</i>	
SALIGA Irén	A Regnum repertórium 1936–1946	19
	<i>The Repertorium of Regnum 1936–1946</i>	
MOLNÁR Antal	Egy magyar egyháztörténész a 20. században: Vanyó Tihamér OSB.	37
	<i>A Hungarian Church Historian Of The 20th Century: Tihamér Vanyó OSB</i>	
SROKA, Stanisław	Az esztergomi érsek és a krakkói püspök vitája a 14. sz. első felében	51
	<i>A Discussion of the Archbishop of Esztergom with the Bishop of Cracow in the First Half of the 14th Century</i>	
MÉSZÁROS István	Iskolatörténetünk barokk korszaka	57
	<i>The Baroque Age of our School History</i>	
KÁPOLNAI Iván	Adalékok Mezőkövesd és környéke iskolaügyének történetéhez a 19. század derekáig	67
	<i>Some Additional Data to the School History of Mezőkövesd from the Middle of the 19th Century</i>	
SASVÁRI László	Ókatolikus mozgalmak Magyarországon	81
	<i>Old-Catholic Movements in Hungary</i>	
EÖRDÖGH István	A Magyarország elleni 1919-es intervenció, mint a bolsevizmus következménye	127
	<i>The Intervention of 1919 against Hungary as a Consequence of the Bolshevism</i>	
DEMETER József	A magyarpéterlakai református egyházközség története	133
	<i>The History of the Calvinist Parish of Magyarpéterlaka</i>	
KATUS László	A szegvári plébánia története	149
	<i>The History of the Roman Catholic Parish of Szegvár</i>	

FORRÁS – SOURCES

SOÓS, Katalin:	Der Schauprozeß Gegen Kardinal Mindszenty im Spiegel Österreichischer Gesandtschaftsberichte	217
	<i>Monstrous Process against Cardinal József Mindszenty According to the Reports of the Austrian Ambassador</i>	

KATONA Nándor	Két levél 1953-ból <i>Two Letters from 1953</i>	231
---------------	--	-----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

SOMORJAI Ádám OSB	Magyar egyháztörténeti témájú disszertációk a Bécsi Egyetemen, 1831–1984 <i>Dissertations Stored in the Vienna University Concerning the Hungarian Church History, 1831–1989</i>	235
TÜNDE Császtvay	Hungarian Culture and Christianity Fourth Congress on Hungarian Studies	243
--	Szent István napok Kalocsán	246
--	Fraknói Vilmos emlékülés	246
--	Giesswein Sándor emlékünnepek	247
MONOK István	Benda Kálmán	249

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

Astrik L. GABRIEL: The Paris Studium (Ism.: Tóth Sándor László)	251
Kereszténység és szabadság. 34. Pax Romana kongresszus (Ism.: Kőhegyi Mihály)	256
JÁKLI István: „...A magyarokhoz küldetett” (Ism.: Orbán Imre)	258
Az esztergomi főegyházmegye barsi főesperességének egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1647–1674 (Ism.: Kőhegyi Mihály)	260
Magyar egyházak és gyülekezetek Nagyváradon (Ism.: Lakatos Pál)	262
SZABADI Sándor: „Kiáltó szó a pusztában...” Szilády János élete és kora (Ism.: Kőhegyi Mihály)	263
KIS Bálint: A Békés-Bánáti református egyházmegye története (1836) (Ism.: Nagy Ádám)	265
Helytörténeti részletek a kecskeméti ferences rendház Háztörténetéből (1644–1950)	
Szerk.: Szabó Attila (Ism.: Kőhegyi Mihály)	267
KREDICS László – SOLYMOSI László: A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium (Ism.: Orbán Imre)	269
GALCSIK Zsolt: A Páli Szent Vincéről nevezett szécsényi irgalmasnővérek „Hármas intézményének” története az alapítástól a feloszlásig (1875–1950) (Ism.: Kovács János)	270
MÉSZÁROS István: „...Kimaradt tananyag... A diktatúra és az egyház 1945–1956” I–II (Ism.: Pukánszky Béla)	272

MONOK ISTVÁN

BENDA KÁLMÁN
(1913–1994)

„Omne, quod est nimium, vertitur ad vitium” – vagyis ami túlzás, bűnbe fordul. Benda Kálmán nagyon sokat, túl sokat vállalt magára. Tudta ezt, de azt is, hogy nincs, aki helyette élére álljon intézményeknek, vagy ha ő nem vállalja a megbízatást, akkor a számos törtető egyike a maga dicsőségét hirdeti majd az intézmény vagy a képviselt ügy fontossága helyett. Egy olyan tudósgeneráció tagja volt, amelyből ha valaki a tudományszervezői, a közéleti tevékenységét abbahagyni kényszerült, akkor helyén hiány támadt. E generáció tagjai sorra mennek el közülünk, s a napi gondokon tapasztaljuk, hogy nincsen közöttünk senki, aki a helyükre állhatna. Több tudományszak került a kultúrpolitika peremvidékére, mert vezetőjét veszítette. Benda Kálmán helyére pedig sok embert kellene találni.

Nem véletlen az, hogy Marci bácsit (Marczinfalvi Kálmán) számos, a rendszerváltás után újjászerveződött mozgalom, intézmény vezetőjéül választotta. Természetes volt ez, hiszen 1935 óta (ekkor jelent meg első publikációja) számos témakörrel foglalkozott, több ügynek volt zászlóvivője.

Benda Kálmán a magyar történelem, a művelődéstörténet 16–18. századának szakértője elsősorban, de kedvenc témái, történelmi alakjai általában a három századvéghez, illetve századfordulóhoz kötötték figyelmét. Azok a kérdéskörök, amelyek történetének megírását magára vállalta, csaknem teljes egészében aktuálisnak mondhatók.

A nemzeti hivatástudat története (1937), hazuánk és Európa viszonya, a kisebbségek helyzete a Kárpát-medencében, a keresztény közösségek és a hatalom (török, Habsburg) együttélése, a református egyház szerepe a magyar történelemben, művelődésben, a Magyarországtól akkor is elszakadva élt Erdély történetének tanulságai, a magyarságtudomány itthoni és külföldi műhelyei, azok feladatai, a Népfőiskolai Mozgalom, a történettudomány elméleti kérdése, forráskiadásunk helyzete.

Azt hiszem, aktuális életmű úgy, hogy sosa sem aktualizált. Benda Kálmán munkássága válasz a sokszor felvetődő kérdésre: mi a gyakorlati haszna a humán tudománynak? A régióban, amelyben élünk, a történelem a napi politika része – akkor is, ha ezt talán joggal tarthatjuk rossznak, az európai történeti fejlődésben lassan meghaladottnak –, egykori létünk forrásainak feltárása, nyilvántartása és kiadása bizony politikai tett, ahol a kérdés „ott voltunk, vagy sem?” mostani létünket is befolyásolja. Példaként gondoljunk csak a Csángó-

okmánytár nemrégén Benda Kálmán irányításával kiadott köteteire: falunévsorok a 17–18. századból stb. Csupa olyan dokumentum, amely ellen komoly ellenérv nincs, legfeljebb a hazugság.

Nézzük egy kicsit részletesebben azt az életművet, amelynek főbb témaköreit már felsoroltam. Pályája kezdetétől napjainkig váradhatatlan ismeretterjesztő volt: úgy, hogy a magyar tudományos eredményeket – nemzetközi tekintélye és kapcsolatai révén – ismertette a külvilág tudományos közéletével, a külföldi eredményeket pedig a hazai – gyakran általa szerkesztett – folyóiratokban mutatta be. Fáradhatatlan recenzióíró és előadó is volt. Ezzel a kérdéssel történészként is foglalkozott akkor, amikor a török-kori Európa magyarországi híreinek feldolgozásába kezdett. Könyvismertetéseivel, külföldi előadásával, a külhoni magyar kultúrintézetek munkájának támogatásával leszármazottjává vált a 16. században hazánkról Európának hírt adó deákoknak, lelkészeknek, kereskedőknek. Itthon pedig lelkes támogatója, szervezője az újjáéledt Népfőiskolai Mozgalomnak, amellyel az 1940-es években is szoros kapcsolata volt.

Ars historicájának alapköve a források feltárása, kiadása és a forrásközei interpretáció maradt. A rendrakás. Ezért a számtalan forrásközlés, a dokumentumkötetek sora (az egyik legfontosabb ezek közül a Magyar Országgyűlési Emlékek folytatása), és Magyarország történeti kronológiája. Kedvelt történelmi alakjai is megkapták a rájuk vonatkozó forrásokat közreadó köteteket: Bocskai István, Ráday Pál, Martinovics Ignác. Természetesen e forrásanyag nem csupán adathalmaz, hiszen mindegyik említett személyiségről monográfiát is írt Benda Kálmán.

Áldatlan vita a magyar külpolitikában az, amely – sokak örömeire – a Magyar Tudományos Akadémia és a hazai felsőoktatás között folyik. Volt, és van példás együttműködés a két intézményhálózat között. Ahogy a nálánál fiatalabb, de sajnos ugyancsak nem élő Klaniczay Tibor az irodalomtudományban, úgy Benda Kálmán a történettudományban tudta megtalálni azt a módot, ami lehetővé tett ilyen együtt munkálkodást. Ennek alapja, azt hiszem emberi dolog: a másokra odafigyelni tudás, a másokat segíteni akarás, az ügyekben, s nem személyekben gondolkodni tudás. Ha valaki belép Benda Kálmán lakásába, az előszobától kezdve szinte csak könyveket lát. A fővárosi és vidéki kiadványok elképesztő mennyisége. Múzeumok, egyetemek, főiskolák, középiskolák kiadványai hiánytalan sorozatokban. És ezeket be is mutatta, hiszen évtizedeken át ő írta a helytörténeti szakirodalom éves összefoglalóit. Tudta, hogy ki, hol, mivel foglalkozik, s ha az ügy megkívánta, akkor azt támogatta, akinek az illető résztéma a legfontosabb. Lehetett az középiskolai tanár, könyvtáros, levéltáros, vagy éppen akadémikus tudós.

Benda Kálmán, aki munkásságát biztosan tudatosan alakította olyanra, amilyennek most láthatjuk, noha biztosan egy-egy könyvének, tanulmányának írásakor meg volt győződve arról, hogy a világ forgása megáll, ha azt nem fejezné be, egy esetben abbahagyta volna az írást, ha az emberről volt szó. Fontos az ügy, azért mindent meg kell tenni, majdnem mindenáron: de az ember, aki az ügyért dolgozik, fontosabb annál. Azt gondolom, Benda Kálmánnal ezért tudott sok ember jól együtt dolgozni.